

Ks. Stanisław Nabywaniec

(Rzeszów)

KRÓL STEFAN BATORY W OCZACH I OCENIE POLAKÓW

Polacy i Węgrzy znają się co najmniej od średniowiecza i zawsze się przyjaźnili. Przez prawie 900 lat mieliśmy wspólną granicę, ale wojen ze sobą prawie nie toczyliśmy. W średniowieczu walczyliśmy ze sobą o Ruś Halicką. Ostatnia wojna miała miejsce w XVII w. Wtedy to węgierska wyprawa na Polskę zakończyła się niepowodzeniem naszych południowych sąsiadów. Na początku XX w. zaiskrzyło między nami w sporze o Morskie Oko. Polacy zawdzięczają Węgrom jednego z najlepszych królów w swojej historii, który był księciem Siedmiogrodu¹, a być może w 14 pokoleniu potomkiem Piastów, licząc od Bolesława Krzywoustego².

¹ <https://www.polskieradio.pl/7/15/Artykul/1238573,Polak-Wegier-dwa-bratanki-Skad-wzial-sie-ten-fenomen>.

² http://genealogia.okiem.pl/tron/batory_stefan.htm.

Bolesław III Krzywousty Piast, ks. Polski × Salomea, hr. Berg-Schelklingen

Agnieszka, ks. polska × Mściwój II Chrobry, wielki ks. kijowski

Roman, wielki ks. kijowski i halicki × Maria Bizantynka

Helena (Maria), ks. halicka × Michał, ks. czernichowski i kijowski

Rościsław, ks. halicki × Anna Arpadówna, ks. węgierska

Elżbieta Dárói × Moys (Majos) Dárói, ban Słowenii

Na mocy pokoju zawartego w Wielkim Waradynie (dzisiaj Oradea) 24 II 1538 r. Jan Zapolya otrzymał Siedmiogród i część Węgier, aż po rzekę Cisę³. W tym samym roku Jan zawarł małżeństwo z córką króla Zygmunta I Starego i Bony Izabelą Jagiellonką. W roku 1540 z małżeństwa tego na świat przyszedł Jan Zygmunt Zapolya, który po śmierci swego ojca odziedziczył Siedmiogród. Po jego zaś bezpotomnej śmierci ziemie te otrzymał Stefan Batory⁴. Księstwo Siedmiogrodzkie, które powstało w 1571 r. po układzie w Spirze, stało się głównym ośrodkiem węgierskiego życia narodowego, tam gromadziły się siły zdolne do podjęcia walki o niepodległość Węgier i stamtąd wyszła myśl politycznego zjednoczenia. Prestiż księstwa podniosła elekcja Stefana Batorego na króla Polski w 1576 r. Sam cesarz Maksymilian musiał się pogodzić z niezależnością księstwa, jak i unią personalną Polski z Księstwem Siedmiogrodu. Cesarz Maksymilian jeszcze przed elekcją Batorego na króla Polski próbował ingerować w wewnętrzne sprawy Siedmiogrodu, wykorzystując fakt, że książę posiadał wrogów, między innymi w osobie Kacpra Békésa. Habsburgowie próbowali nie tylko osłabić pozycję Batorego w Siedmiogrodzie, ale uzależnić księstwo od siebie. Ta próba się nie udała. Békés w bitwie pod Kerełoszentpal został pokonany przez wojska Batorego, który zakończył w ten sposób intrygę Habsburgów i zachował niezależność Siedmiogrodu. W 1576 r. został wybrany na króla Polski, przez co podniósł swój prestiż, jak również pozycję Siedmiogrodu w Europie Środkowo-Wschodniej. Siedmiogród połączony z Polską unią personalną w osobie Batorego stanowił niebezpieczny dla Habsburgów organizm państwowy, z którym należało się liczyć, gdyż Batory, opierając się na koronie polskiej, dążył do zjednoczenia Węgier i uniezależnienia ich od Habsburgów i Turcji. Plany te z pewnością pokrzyżowała przedwczesna śmierć króla w 1586 r., która

Móricz Meggyesi × Mikołaj Meggyesi, wojewoda siedmiogrodzki

Anna Meggyesi × Władysław Báthori

Stanisław Báthori × Anna Szikszói

Stefan Báthori de Somlyó × Dorota Várdai

Mikołaj Báthori de Somlyó × Barbara Kézméri

Stefan Báthori de Somlyó, wojewoda siedmiogrodzki × Katarzyna Telegdi

Stefan Batory, król Polski (1533–1586)

³ Dane za: [http://www.stosunkimiedzynarodowe.pl./bitwa pod Mohaczem](http://www.stosunkimiedzynarodowe.pl./bitwa%20pod%20Mohaczem).

⁴ J. Jucha, *Odrzykoń – Zamek. Studium historyczne. 650 lat Odrzykonii 1348–1998*, „Zeszyty Odrzykońskie” 1998, z. 4(1998), s. 26.

była początkiem upadku księstwa będącego wówczas liczącą się siłą w Europie Środkowo-Wschodniej⁵.

Dążąc do wzmocnienia pozycji Siedmiogrodu, książę Stefan Batory wysłał w lutym 1574 r. do Polski, na koronację Henryka Walezy, kanclerza Ferencza Forgácsa z tajnymi planami stworzenia ligi antytureckiej obejmującej obok Siedmiogrodu i Rzeczypospolitej także Francję i Moskwę. Trudno powiedzieć, czy Stefan brał pod uwagę możliwość kandydowania podczas pierwszej wolnej elekcji. Poseł króla Hiszpanii Filipa II w Wiedniu, F. de Mendoza, wszakże już 16 VIII 1572 r. wymieniał go wśród dziewięciu potencjalnych kandydatów do tronu polskiego. Sam zainteresowany w liście do brata Krzysztofa z 16 III 1574 r. twierdził, że świadomy słabości swej pozycji nie zdecydował się na przystąpienie do walki o koronę. Gdyby nie te obawy czy skromność, „miałbym wtedy już dziś wszystko, na co muszę jeszcze tyle lat czekać” – pisał⁶. Interesował się jednak sytuacją w Rzeczypospolitej i chętnie nawiązywał kontakty z Polakami; na swoim dworze w Gyulafehérvár (obecnie Alba Iulia) gościł wygnanego z Polski Samuela Zborowskiego, który zapewniał go o poparciu swych braci dla jego ewentualnej kandydatury. Gdy w czerwcu 1574 r. Henryk Walezy, król Polski, po śmierci swego brata Karola uciekł do Francji, gdzie został koronowany na króla⁷, Stefan zdecydował się ubiegać o polską koronę. Wysłał do Stambułu posła Pétru Ráca, który przestrzegał urzędników sułtańskich przed możliwością wyboru na króla Polski nieprzychylnych Turcji cara Moskwy Iwana IV Groźnego lub któregoś z arcyksiążąt habsburskich i zaproponował sułtanowi poparcie kandydatury Batorego. Na skutek tej misji, będący już w drodze do Polski, czausz Ahmet otrzymał polecenie przedstawienia Stefana jako odpowiadającego sułtanowi kandydata do tronu. Ahmet przed senatorami zalecał wprowadzić Batorego, ale wymienił go na ostatnim miejscu, po wojewodzie sandomierskim Janie Kostce i królu Szwecji Janie III Wazie. Mając zapewnioną nieco wymuszoną przychylność sułtana, Batory wysłał do Polski w lutym 1575 r. Zborowskiego z pieniędzmi na akcję wyborczą i werbunek sił zaciężnych, a następnie Hieronima Filipowskiego (młodszeo) z listami do magnatów. Na zjeździe w Stężycy obradującym w dniach 12 V–4 VI 1575 r. nie wymieniano go jeszcze wśród oficjalnych kandydatów do tronu. Jego nazwisko pojawiło się jednak obok syna Maksymiliana II, Iwana IV i Wilhelma z Rożemberka w niderlandzkiej gazecie pisanej „Nüwe z `tung vss poland”. Głównym problemem Stefana w czasie trwania polskiego

⁵ T. Sanecki, *Stefan Batory – król, który mógł zmienić dzieje Europy*, <http://mojhistorycznyblog.pl/stefan-batory-ndash-król-który-mógł-zmienić-dzieje-europy>

⁶ J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory (Báthory István) (1533–1586), wojewoda i książę siedmiogrodzki, król polski*, <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stefan-batory-bthory-istvn>.

⁷ M. Barański, S. Ciara, M. Kunicki-Goldfinger, *Poczet królów i książąt polskich Jana Matejki*, Warszawa 1998, s. 181.

bezkrólewia była walka z Békésem, który wraz ze starostą koszyckim J. Rueberem latem 1575 r. zaatakował Siedmiogród i podburzył Szeklerów⁸.

Magnateria obwołała królem cesarza Maksymiliana II 12 XII 1575 r.⁹. Szlachta 15 XII 1575 r. wybrała na króla Annę Jagiellonkę, córkę Zygmunta I Starego i Bony – jako „króla Piasta”. Na męża wybrano jej, głównie za namową Jana Zamoyskiego i z inicjatywy kasztelana bieckiego Stanisława Szafranca, Stefana Batorego¹⁰.

Jak do tego doszło? Otóż, gdy 12 grudnia prymas Jakub Uchański, mając poparcie prohabsburskiej większości senatu, nielicznych Litwinów i niewielkiej części szlachty koronnej, ogłosił poza polem elekcyjnym, na Nowym Mieście w Warszawie, wybór na króla Polski Maksymiliana II, z inicjatywy starosty bełskiego Jana Zamoyskiego, zapewne Stanisław Przyjemski lub kasztelan biecki Stanisław Szafraniec, zaproponował dwa dni później kandydaturę Batorego, co marszałek sejmu, podkomorzy chełmski Mikołaj Sienicki, zaakceptował i zgłosił formalny wniosek, by królem obrać królową Annę Jagiellonkę, jednocześnie wyznaczając jej na męża, z tytułem królewskim i pełnią władzy, Stefana Batorego. Wywołało to powszechny entuzjazm szlachty, która usiłowała dokonać wyboru przez aklamację. Obawiając się zapewne niebezpieczeństwa podważania prawomocności wyboru, Szafraniec zarządził ponowne głosowanie *viritem* w województwach. Głosowanie dowiodło bezspornie poparcia elektorów szlacheckich dla Anny i Stefana. Przeciwno opowiedzieli się jedynie nieliczni zwolennicy innych kandydatur, m.in. kasztelan raciański Stanisław Kryski i J. Zborowski, jednakże, jak podaje A. Lubieniecki, „iż to byli ludzie cnotliwi i dobro ojczyzny wspólnej miłujący, [...] dali się nam uprosić”. W ten oto sposób wybór został dokonany jednomyślnie. Wydany 15 grudnia akt elekcji zwoływał zjazd pospolitego ruszenia do Jędrzejowa w celu obrony wolności szlacheckich naruszonych przez nielegalną nominację Maksymiliana II; tego samego dnia A. Zborowski proklamował na rynku warszawskim obranie Jagiellonki i Batorego. 19 grudnia szlachta wysłała do elekta list powiadamiający go o wyborze¹¹. To postawa posłów wiszeńskich wpłynęła w dużym stopniu na stanowisko znacznej części szlachty zgromadzonej na polu elekcyjnym na Woli koło Warszawy. Batorego poparła też szlachta bełska, krakowska, lubelska i sandomierska. W trakcie sejmu elekcyjnego tylko senatorowie opowiedzieli się za kandydatem habsburskim¹². Ostatecznie podczas drugiej wolnej elekcji szlachta i kilku senatorów ogłosiło przyszłymi panującymi Rzeczypospolitej księcia Siedmiogrodu Stefana

⁸ J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

⁹ J. Jucha, *Odrzykoń – Zamek...*, s. 69.

¹⁰ M. Barański, S. Ciara, M. Kunicki-Goldfinger, *Poczet królów i książąt polskich...*, s. 187.

¹¹ J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

¹² A. Prochaska, *Sejmiki wiszyńskie w czasie trzech elekcji pojagiellońskich*, „Kwartalnik Historyczny” 1903, R. 17, s. 376–380; W. Sokołowski, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*, Warszawa 1997, s. 120.

Batorego i Annę Jagiellonkę, siostrę zmarłego Zygmunta Augusta¹³, natomiast zdecydowana większość senatorów wybrała na tron polski Maksymiliana II. Szlachta lwowska, przemyska i sanocka zgromadzona na sejmiku poelekcyjnym 31 XII 1575 r. zdecydowanie poparła wybór S. Batorego i A. Jagiellonki podczas elekcji¹⁴. Poprzez uchwałę konfederacką akceptującą pospolite ruszenie w wyprawie do Jędrzejowa dała kolejny wyraz ich poparcia¹⁵. W przekonaniu szlachty legitymizacja elekcji Batorego nastąpiła na zjeździe jędrzejowskim w styczniu 1576 r.¹⁶.

8 II 1576 r. w kościele parafialnym w Meggyes (Mediasz) (obecnie Mediaș) Stefan Batory uroczystie zaprzysiął *pacta conventa*. Zobowiązywał się w nich m.in. poślubić infantkę Annę Jagiellonkę – jednocześnie zaręczając się z nią *per procura*¹⁷, zapewnić królestwu polskiemu bezpieczeństwo przez wzmocnienie armii, utrzymać pokój z Imperium Otomańskim i odbić ziemie zagarnięte Rzeczypospolitej przez państwo moskiewskie¹⁸.

Wynik elekcji w Stambule przyjęto z aprobatą. W liście gratulacyjnym do Batorego Murad III, który w skierowanym do magnatów piśmie z 30 IX 1575 r. groził zniszczeniem całej Polski w przypadku wyboru innego władcy – pisał, że na wieść o wyborze, która dotarła do stolicy Imperium Otomańskiego 28 XII 1575 r., zarządził w stolicy uroczyste obchody sukcesu i obiecywał dołożyć starań, aby elekt mógł bez przeszkód objąć tron. 10 I 1576 r. Batory wysłał pismo do zjazdu jędrzejowskiego i oficjalne podziękowanie swym zwolennikom; osobny list z obietnicą przychylności otrzymał również Zamoyski. W odpowiedzi do Siedmiogrodu wyruszyło poselstwo pod kierunkiem wojewody lubelskiego Jana Tarły, które 25 I 1586 r. wręczyło Batoremu w Gyulaféhvár (Julawar, a obecnie Alba Julia) dyplom elekcyjny, artykuły henrykowskie i *pacta conventa*¹⁹.

3 III 1576 r. król elekt wyjechał z Gyulaféhvár i 21 marca opuścił Siedmiogród, przekraczając góorskimi wązozami granicę z Mołdawią, dzięki czemu uniknął zasadzki zastawionej przez Ruebera w Koszycach. 30 marca przekroczył granicę na rzece Prut i stanął w Śniatyniu na terenie Rzeczypospolitej, gdzie

¹³ E. Dubas-Urwanowicz, *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewicach po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998, s. 304.

¹⁴ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego*, wyd. staraniem Galijskiego Wydziału Krajowego (dalej AGZ), t. 20, nr 27, s. 43–45.

¹⁵ E. Dubas-Urwanowicz, *Koronne zjazdy szlacheckie...*, s. 80.

¹⁶ Tejze, *Król i szlachta na sejmach batoriańskich. Konflikty i kompromisy* [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 144.

¹⁷ J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

¹⁸ <https://historykon.pl/8-lutego-1576-roku-w-kosciele-parafialnym-w-meggyes-stefan-batory-uuroczyscie-zaprzysial-pacta-conventa/>

¹⁹ J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

został powitany przez magnatów i szlachtę oraz spotkał się 3 kwietnia z ks. Janem Dymitrem Solikowskim, który miał za zadanie zbadać przekonania religijnych elekta. Mimo szybkiego tempa pochodu król nie zdołał dotrzymać obiecanego terminu: 7 kwietnia stanął we Lwowie – jakkolwiek mieszczanie lwowscy byli nastawieni prohabsbursko, przyjęli Batorego życzliwie²⁰, 14 dotarł do Przemyśla i po odpoczynku w Mogile 23 kwietnia dotarł do Krakowa.

Warto tu przywołać fragment relacji wjazdu Stefana Batorego na koronację do Krakowa 1 maja (z rękopisu Orzelskiego): „siedział Pan ten na koniu rzadkiej dzielności. Dwa pyszne powodowe konie prowadzono przed nim. Mało się jeszcze król od klasztoru oddalił, gdy już grono najpierwszych Panów spotkało go na drodze. Każdy z przedniejszych wiódł z sobą okazałe konnych hufce. Wszystkie pola między stolicą a Mogiłą, rozwijając się, napelnione były zbrojnymi szykami, lśniły się przed słońcem kopie i tarcze, migwały proporce, trzęsły się u skrzydeł husarzy pióra srebrzyste, rozlegał się w powietrzu huk trąb i kołtów. Szła przy Królu jego piesza gwardia z hajduków, Węgrów, Polaków i Czerkiesów złożona: mieli oni długie rusznice, zakrzyżowane szable, siekierki do ciskania. Wiek wszystkich młody, wzrost ogromny. [...] Król ten nie zdaje się lubić zbytków: tak w pokarmie, jak i w ubiorze żołnierską widać w nim prostotę. [...] Postać ciała zwięzła, urodziwa, czerstwa; twarz przystojna i rycerska, w rękę i wszystkich członkach widać siłę i zdrowie”. Potomni nazwali Stefana Batorego „królem niemalowanym”, co nawiązywało do jego wypowiedzi podczas jednego z sejmów. Szlachcie, która nie chciała się zgodzić na podatki, rzekł: „wyście mnie wybrali na króla, jestem waszym królem rzeczywistym, a nie malowanym”²¹. Marcin Bielski tak opisał postać króla: „Był to Pan wysokiej urody, i krasny dosyć, twarzy pociągłej, płci rumiano czarnej, włosów czarnych, a zębów dziwnie białych, nosa kęs zakrzywionego, z jakim pospolicie Attylę malują”²².

Już 24 kwietnia Stefan Batory uczestniczył w obradach sejmu koronacyjnego, wygłaszając wotum dotyczące uzdrowienia państwa i konieczności porozumienia z nieuznającymi jego władzy Litwinami. Podobnie jak część senatorów proponował odłożenie koronacji ze względu na nieobecność prymasa oraz reprezentacji Litwy i Prus. Większość jednak zebranych opowiedziała się za wyznaczeniem uroczystości na 29 kwietnia. Po krótkiej zwłoce, spowodowanej oporem Anny odmawiającej zrzeczenia się zapisanych jej przez Zygmunta Augusta posiadłości w Litwie²³, 1 V 1576 r. w katedrze wawelskiej Stefan Batory poślubił o 10 lat starszą Annę Jagiellonkę – siostrę ostatniego króla Polski z dynastii Jagiellonów – i został koronowany przez Stanisława Karnkowskiego, jedynego

²⁰ <http://www.nowastrategia.org.pl/stefan-batory/>

²¹ Podają za: A. Niewiński, *Królem waszym jestem*, „Kurier Galicyjski” 2013, nr 5(177), 12–25 III.

²² Podają za: <http://www.poczet.com/batory.htm>

²³ J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

wśród biskupów zwolennika jego kandydatury²⁴. Była to pierwsza od 143 lat wspólna koronacja pary monarszej. Batory nie darzył jednak żony uczuciem i wręcz unikał kontaktów.

Po koronacji zwołano sejm, podczas którego wszyscy właściciele warowni przygranicznych mieli złożyć hołd nowemu władcy, Stefanowi Batoremu. Zwolenników cesarza natomiast oskarżono o zdradę ojczyzny. W Księstwie Litewskim nie uznano wyboru króla Stefana Batorego. Litwini oskarżali Polaków, że bez porozumienia z nimi obrali nowego władcę. Po zakończeniu obrad sejmu król Stefan pojechał do Warszawy w celu złożenia przysięgi Litwinom.

2 maja król przyjął przysięgę na wierność od senatorów, posłów, starostów zamków pogranicznych i starostów grodowych, a 3 maja – od burgrabiów krakowskich i przedstawicieli miast. W dniu kolejnym zaś zatwierdził prawa Rzeczypospolitej. 5 maja udzielił posłuchania legacji litewskiej pod przewodnictwem kasztelana mińskiego Jana Hlebowicza, która zgodnie z instrukcjami zjazdu grodzieńskiego złożyła protest przeciw koronacji, grożąc zerwaniem unii. Król, chwając Litwinów i wykazując znajomość spraw wojskowych, wywarł na posłach korzystne wrażenie. Jednocześnie starał się pozyskać dostojników litewskich, wysyłając listy m.in. do woj. wileńskiego Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, z zapewnieniem zachowania praw i wolności. W rezultacie Litwini na zjeździe w Mścibohowie na przełomie maja i czerwca postanowili uznać elekcję Stefana i wysłać do Warszawy pojednawcze poselstwo²⁵.

W polityce zagranicznej Batory niczym „Spartanin lubujący się w prostocie i trudach obozowych” miał jeden nadrzędny cel: wciągnięcie Polski do wojny z Turcją i – w rezultacie – wyzwolenie i zjednoczenie Węgier. W rzeczywistości musiał jednak walczyć z Rosją o Inflanty²⁶. W II poł. XVI w. wywiązała się walka o „Dominium Maris Baltici”. Rywalizowały ze sobą: państwo polsko-litewskie, Moskwa, Szwecja i Dania. Od władania nad Inflantami zależał układ sił politycznych w basenie Morza Bałtyckiego²⁷. Wiedział o tym król Stefan Batory, którego politykę wschodnią zdominowała kwestia odzyskania tych ziem utraconych na rzecz Moskwy. Inflanty stanowiły łakomy kąsek dla agresywnego i ekspansywnego państwa Iwana IV Groźnego. Car potrzebował dostępu do morza, by bez problemu rozwijać handel rosyjskimi towarami. W 1577 r. Iwan zajął Inflanty²⁸.

11 VIII 1579 r. rozpoczęło się oblężenie Połocka. Twierdza ta była pierwszym celem kampanii Stefana Batorego przeciwko Rosji, która przyniosła mu

²⁴ <https://cozahistoria.pl/1586-smierc-stefana-batorego/>

²⁵ J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

²⁶ https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,wydarzenia,225,batory_i_gdansk.html

²⁷ <https://kresy24.pl/historia-malowana-batory-pod-pskowem-1582-r/>

²⁸ <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1579178,Batory-pod-Pskowem-%E2%80%93-93-gra-o-Inflanty>

nieśmiertelną sławę²⁹. 6 II 1582 r. zakończyło się nieudane oblężenie Pskowa przez króla Stefana Batorego. Mimo taktycznej porażki bitwa okazała się strategicznym zwycięstwem Rzeczypospolitej³⁰. Dzięki uporowi króla, mądrymu planowaniu i osobistemu zaangażowaniu w działania wojenne Inflanty wróciły do Polski³¹.

Jeszcze przed sejmem konwokacyjnym, który odbył się we wrześniu 1574 r., przybył do Rzeczypospolitej poseł sułtana Selima II, który zażądał w jego imieniu, żeby na przyszłej elekcji nie wybrano na króla żadnego z wrogów Turcji i zaproponował kandydaturę wojewody sandomierskiego Jana Kostki albo księcia siedmiogrodzkiego Stefana Batorego³². Stefan Batory, mimo chęci wciągnięcia Polski do wojny z Turcją i wyzwolenia oraz zjednoczenia Węgier, utrzymywał dobre stosunki z Chanatem Krymskim i Imperium Osmańskim. Dopiero pod koniec jego rządów doszło do małego zgrzytu z Turcją. Powodem tego były plany Batorego i Ligii Antytureckiej rozpoczęcia wojny z Turcją w połowie lat osiemdziesiątych XVI w. Nawet ówczesny chan krymski Mehmed II Semiz zaproponował Batoremu sojusz przeciw Turcji. W 1584 r. prowadzona przez niego samodzielna polityka spowodowała na niego gniew sułtana Murada III, który skazał Mehmeda na śmierć. Na ogół jednak Stefan Batory w trakcie swego panowania utrzymywał dobre relacje z sułtanem. Odnowił przymierze z Wielką Portą, co zaowocowało pomocą tatarską w walce z Moskwą w czasie wojny o Inflanty w roku 1577–1582. Z rozkazu sułtana Tatarzy mieli najeżdżać ziemie rosyjskie, by odciążyć wojska Rzeczypospolitej walczące na północy³³. 21 sierpnia zdobyto Ostrów, a 24 wojska Batorego stanęły pod Pskowem. Oblężenie było trudne dla strony polsko-litewskiej – szturmowały się, brakowało prochu i amunicji, ceny rosły, zalegano z żołdem. Największym problemem była jednak zima³⁴. Iwan Groźny szukał pomocy w Rzymie. Car zdołał pozyskać przychylność papieża Grzegorza XIII, gdyż obiecano, że Moskwa przystąpi do organizowanej właśnie ligi antytureckiej i nawet łudzono papieża nadzieją unii religijnej z Rzymem, jeżeli ten skłoni Batorego do zawarcia z Moskwą pokoju. Za pośrednictwem dyplomaty watykańskiego Antoniego Possevina wojna zakończyła się w styczniu 1582 r. podpisaniem rozejmu w Jamie Zapolskim. Polska w całości odzyskała Inflanty i województwo połockie z Połockiem i Wiel-

²⁹ <https://www.polskieradio.pl/39/1240/Artykul/940765,Stefan-Batory-%E2%80%93-krol-legenda>

³⁰ <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1579178,Batory-pod-Pskowem-%E2%80%93-gra-o-Inflanty>

³¹ <https://kresy24.pl/historia-malowana-batory-pod-pskowem-1582-r/>

³² A. Prochaska, *Sejmiki wiszyńskie...*, s. 376–380; W. Sokołowski, *Politycy schyłku złotego wieku...*, s. 120.

³³ L. Podhorodecki, *Chanat Krymski i jego stosunki z Polską w XV–XVIII wieku*, Warszawa 1987, s. 117–119.

³⁴ <http://www.nowastrategia.org.pl/stefan-batory/>

żem. Moskwa została odepchnięta od Bałtyku, czyli Europy, po zdobyciu przez Szwecję Narwy prawie na sto lat³⁵.

Turcja, która w czasie elekcji popierała Batorego w staraniach o koronę Polski, niepokojąco spoglądała na sukcesy króla polskiego w wojnie z Moskwą oraz wysuniętą przez papieża Grzegorza XIII propozycję utworzenia nowej Ligi Świętej przeciw Turcji. Polska pod rządami Batorego mogła okazać się dla sułtana poważnym zagrożeniem. Batory, który do końca życia prowadził tajne pertraktacje z papieżem, łączył możliwość przystąpienia do Ligi Świętej przede wszystkim z wyzwoleniem własnej ojczyzny – Węgier. Gdyby plany wojny z Turcją się powiodły, a konflikt zakończył się jego zwycięstwem, sytuacja w Europie Środkowo-Wschodniej uległaby diametralnym zmianom. Klęska Turcji oznaczałaby dla niej kres jej polityki mającej na celu dominację w tej części Europy. Batory uzyskałby realną szansę na zjednoczenie wszystkich ziem węgierskich pod swoim berłem. Również Habsburgom wyrósłby potężny rywal dążący do odebrania im tytułu króla Węgier. Wzrosłaby też znacząco pozycja Polski jako państwa, którego władca przyczynił się do odsunięcia zagrożenia i wpływów tureckich w Europie³⁶.

Stosunki polsko-tureckie regulował sojusz zawarty w 1577 r. przy pomocy posła Jana Sienieńskiego. Zapisy były skierowane przeciw polityce Habsburgów i Iwana IV Groźnego. Sukcesy Batorego sprawiły, że w Stambule zaczęto z uznaniem patrzeć na władcę Rzeczypospolitej. Pod Pskowem czausz turecki w imieniu Murada III zaproponował nieśmiało połączenie wojsk tureckich i polskich, którym w ówczesnym świecie nie byłoby równych. Tym razem to nie Stefan Batory występował w roli petenta u wrót Porty, był nim sułtan, który rozważał możliwość stworzenia wspólnej potęgi wojskowej, uznając tym samym króla polskiego za godnego sobie partnera do rozmów. Jednocześnie Porta w obawie o wzrost potęgi Rzeczypospolitej nie spuszczała jej z oczu. Podczas wypraw na Moskwę wysłannicy tureccy często bywali u króla w obozach wojennych, chcąc wybadać jego zamiary, liczebność wojsk oraz poznać wyniki wojny. Z obawy o nadmierny wzrost potęgi Batorego pod koniec jego panowania sułtan nie tylko przestał udzielać mu poparcia, lecz także zaczął współpracować z carem³⁷.

Stefan Batory po objęciu tronu Rzeczypospolitej dążył do utrzymania dobrych stosunków ze Szwecją. Z racji wspólnego interesu w działaniu przeciw Rosji widział w Szwecji naturalnego sojusznika. Jednak na drodze do scementowania przymierza obu państw stanął spór o przynależność Inflant³⁸. Podczas gdy wojska Batorego oblegały Psków, Szwedzi prowadzili działania zaczepne

³⁵ A. Niewiński, *Królem waszym jestem...*

³⁶ T. Sanecki, *Stefan Batory – król, który mógł zmienić dzieje Europy...*

³⁷ P. Kroll, *Wasal turecki na tronie polskim i jego polityka wobec sułtana*, http://www.wila.now-palac.pl/6_wasal_turecki_na_tronie_polskim_i_jego_polityka_wobec_sultana.html

³⁸ A. Szelągowski, *Sprawa północna w wiekach XVI i XVII*, cz. 1: *Walka o Bałtyk*, Kraków 1904, s. 100.

w Inflantach³⁹. Gdy w 1583 r. zmarła Katarzyna Jagiellonka, całkowicie rozluźniły się i tak nadwyrężone już więzi polsko-szwedzkie.

W Rzeczypospolitej król musiał walczyć z Gdańskiem, który demonstrował lojalność wobec wcześniej wybranego na władcę Maksymiliana. 4 VI 1576 r. miasto złożyło nawet Habsburgowi deklarację wierności. Batory postanowił bronić swych praw w tak ważnym strategicznie i gospodarczo miejscu i w 1576 r. rozpoczął przygotowania wojenne. Gdańsk, prowadząc wojnę z królem, nie umieścił na swych monetach wizerunku monarchy, ale głowę Chrystusa z napisem *Christe salvator defende nos* – Chryste Zbawicielu, obroń nas⁴⁰. Do starć w otwartym polu doszło wiosną 1577 r. 17 kwietnia wojska królewskie pokonały armię gdańską. Mimo sukcesu siły Batorego nie były w stanie przełamać obrony miasta. We wrześniu gdańszczanie zaatakowali Frombork i o mały włos nie zdobyli Elbląga. Być może dalsze zmagania przechyliłyby szalę zwycięstwa na stronę króla, ale wzrastające zagrożenie ze wschodu zmusiło monarchę do szukania kompromisu. Po zwycięskiej dla Batorego bitwie pod Tczewem Gdańsk ukorzył się przed królem. Za karę gdańszczanie musieli wpłacać co roku 200 tys. fl. przez okres 5 lat na koszt wojenne⁴¹. 8 XII 1577 r. w Malborku zawarto porozumienie, które przewidywało, że Gdańsk przeprosi króla, uzna jego władzę i zapłaci kontrybucję⁴².

Stefan Batory postanowił uporządkować sprawy na Zaporozu i podporządkować sobie ziemie kresowe. Wydał w tym celu uniwersał do starostów tamtych ziem nakazujący im usunięcie wszystkich kozaków z Niżu. Zaporozców, którzy byliby oporni, kazał karać śmiercią za odmowę wykonania rozkazu króla. Do tego zakazał starostom sprzedawania prochu, saletry, broni oraz ołowiu. Zamierzaniem Batorego było zlikwidowanie samodzielności Kozaczyzny, która coraz bardziej dawała się we znaki⁴³. Dwukrotnie za jego panowania napady kozackie o mało nie doprowadziły do wojny z Turcją. Pierwszy raz miało to miejsce w 1577 r., kiedy Iwan Podkova najechał na Mołdawię i zdobył Jassy. Ten watażka kozacki wstąpił nawet na tron hospodarski. Król, chcąc utrzymać pokój, poparł innego pretendenta, a samego Podkowę i kilku z jego mołojców stracił na oczach posła tureckiego. W 1583 r. kozacy dokonali napadu i zburzenia Tehinii. Sułtan ponownie zagroził rozpoczęciem działań wojennych przeciw Polsce. Król, by ratować pokój z Turcją, postąpił tak samo jak w pierwszym przypadku⁴⁴.

Podzielił Kozaków na dwie części: uprzywilejowanych Zaporozców, którzy wchodzili w skład rejestru, związanych z magnatami kresowymi, oraz resztę ukraińskiej społeczności zrównaną z chłopami. Kozacy za czasów panowania króla Stefana Batorego uczestniczyli w walkach na wszystkich frontach

³⁹ J. Besala, *Stefan Batory*, Warszawa 1992, s. 345–358.

⁴⁰ <https://globalquiz.org/pl/pytanie/dlaczego-na-awersie-tej-gda%C5%84skiej-monety-z-1577-wybito/>

⁴¹ S. Orgelbrand, *Encyklopedia powszechna*, t. 9, Warszawa 1869, s. 708.

⁴² https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,wydarzenia,225,batory_i_gdansk.html

⁴³ J. Besala, *Stefan Batory*, Poznań 2010, s. 220–221.

⁴⁴ P. Kroll, *Wasal turecki na tronie polskim...*

w każdej wojnie. Walczyli i zasłużyli się dla ojczyzny. Batory, widząc znaczne korzyści z Kozaków w oddziałach, podniósł im żołd do 20 zł rocznie i do 5 łokci sukna. Zwiększył także rejestr do 600 ludzi. Nadał Zaporozcom także miasto Trechtymirów nad Dnieprem, a w sporze Kozaków ze starostami, stanął i wsparł tych pierwszych⁴⁵. Batory jako pierwszy wykorzystał możliwość kozackiego wsparcia militarnego podczas zbrojnych wypraw Rzeczypospolitej. Kontyngenty Kozaków posiłkowały wojsko podczas wojny z carem Iwanem Groźnym na przełomie lat 70. i 80. XVI w. Jeszcze przed pierwszą wyprawą skierowaną na Połock podczas wojny o Inflanty Kozacy uczestniczyli w oblężeniu w 1577 r. Dyneburga, zdobywając go brawurowo⁴⁶. W 1578 r. Stefan Batory nakazał sporządzenie kolejnego rejestru liczącego 500 osób⁴⁷. W tych czasach na kresach zrodziła się legenda batoriańska. Przywileje Batorego były bardzo ważnym punktem w stosunkach polsko-kozackich, ale były one korzystne wyłącznie dla Kozaków rejestrowych. Problemem było to, że nadania i przywileje dla Zaporozców, którzy znajdowali się w rejestrze, wykorzystywali zwykli chłopię⁴⁸. Król był sprawiedliwy i umiał nagrodzić Kozaków, którzy oddali swe nieocenione usługi podczas wypraw na Połock i Psków. Nadał im za pomoc w walkach monaster w Trechtymirowie, który stał się nieoficjalną stolicą Kozaczyzny i bardzo ważnym ośrodkiem wpływającym na podniesienie poziomu religijności Kozaczyzny. Jeszcze w 1648 r.⁴⁹, podczas powstania Bohdana Chmielnickiego, rejestrowi, powołując się na postanowienia przywilejów otrzymanych od Stefana Batorego, odmówili wypełniania powinności feudalnych i opowiedzieli się po stronie powstańców⁵⁰.

Król Stefan Batory nigdy nie nauczył się mówić w języku swoich poddanych. Znał za to inne języki, m.in. włoski, którego nauczył się, studiując w Padwie⁵¹. Ze swoimi polskimi poddanymi porozumiewał się w języku łacińskim, szeroko wówczas znanym wśród szlachty i duchowieństwa. Kiedyś podczas rozmowy z rzymskokatolickim arcybiskupem Lwowa hierarcha zarzucił monarsze pełną błędów łaciną, jak to jest możliwe, aby król polski nie władał językiem swoich poddanych. Na to Stefan Batory odparł pytaniem, jak to jest możliwe, aby łaciński arcybiskup nie mówił po łacinie?⁵². Nie władał językiem polskim,

⁴⁵ J. Besala, *Stefan Batory*, Poznań 2010, s. 245–246.

⁴⁶ D. Kupisz, *Połock 1579*, Warszawa 2003, s. 77.

⁴⁷ J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 20.

⁴⁸ N. Jakowenko, *Druga strona lustra. Z historii wyobrażeń i idei na Ukrainie XVI–XVII wieku*, Warszawa 2010, s. 95–97.

⁴⁹ AGZ, t. 21: *Lauda sejmikowe*, t. 2: *Lauda wiszeńskie 1648–1673 r.*, Lwów 1911, nr 3, s. 7.

⁵⁰ P. Kroll, *Kozaczyzna i społeczeństwo ziem południowo-wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVII wieku – wzajemne wpływy i relacje*, „Społeczeństwo Staropolskie. Seria nowa” 2015, t. 4, s. 85; W.A. Serczyk, *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648–1651*, Kraków 2009, s. 70.

⁵¹ Niektórzy badacze podważają jego studia w Padwie, uważając, że źródła mówią o innym Stefanie Batorem.

⁵² <https://polki.pl/po-godzinach/kobiece-pasje, czy-wiesz-ze-stefan-batory-do-konca-zycia-nie-nauczyl-sie-polskiego,10326099,artykul.html>

ale czy zaakceptował Polskę? Tajemniczo brzmią słowa Batorego zapisane przez niego w jednym z listów, że Polska jest dla niego czyścem⁵³.

Szlachta była niesforna, a Batory był królem niepozwalającym sobą manipulować. Zwłaszcza w ostatnich latach jego panowania wystąpiły zatargi z polską szlachtą, która zarzucała mu zapędy despotyczne i chęć ograniczenia przywilejów szlacheckich. Będąc zwolennikiem silnych rządów, Batory ostro zwalczał samowolę szlachty i magnaterii, zrzekł się jednak władzy naczelnej sądowniczej w 1578 r., powołując Trybunał Koronny i Litewski. Przeprowadził poważne reformy systemu podatkowego i oczywiście wojska⁵⁴.

Uznanie Samuela Zborowskiego za szpiega i stracenie go na dziedzińcu wawelskim z pewnością nie przysporzyło mu zwolenników⁵⁵. Rodzina Zborowskich należała pod koniec panowania Zygmunta Augusta i w pierwszych latach rządów Stefana Batorego do wąskiej grupy najbardziej wpływowych rodzin magnackich. Ich stanowisko zadecydowało o wyniesieniu na tron w 1573 r. Henryka Walezego. W 1574 r. na Wawelu, pod bokiem monarchy, Samuel zranił śmiertelnie czekanem kasztelana przemyskiego Andrzeja Wapińskiego. Czyn taki zagrożony był karą śmierci, lecz Henryk Walezy, nie chcąc zrażać do siebie oddanej sobie rodziny, ograniczył się do skazania Samuela na konfiskatę dóbr i banicję. Po koronacji Batorego w 1576 r. wpływy Zborowskich zaczęły słabnąć, głównie za sprawą Jana Zamoyskiego. Pretekstem do rozprawienia się ze Zborowskimi był ciężący na Samuelu wyrok banicji. Batory w rozmowie z kanclerzem Janem Zamoyskim w 1584 r. przytoczył łacińskie adagium: *mortuus canis non mordat* – nieżywy pies nie gryzie⁵⁶ jako zawołaną zgodę na zgładzenie Samuela Zborowskiego.

Śmierć Samuela Zborowskiego do dzisiaj rozpała emocje historyków. Zborowscy przyczynili się do wyboru Batorego na króla, a gdy ten zasiadł na tronie, czuli się pominięci w obsadzie stanowisk i uważali, że Stefan nie wynagrodził ich wystarczająco. Na Samuelu nadal ciążyła banicja. Krzysztof Zborowski knuł zatem przeciwko Batoremu. Ród Zborowskich zmontował też opozycję przeciwko królowi i Zamoyskiemu, chcąc ich zabić. Batory nakazał pojmanie Samuela. Ujęto go 11 V 1584 r., a już 26 maja został ścięty. Egzekucja wykonana na Samuelu podkopała autorytet króla i Zamoyskiego w oczach szlachty. Kampania propagandowa mszczących się Zborowskich podtrzymała ten stan rzeczy⁵⁷.

⁵³ <https://www.polskieradio.pl/39/1240/Artykul/940765,Stefan-Batory-%E2%80%93-krol-legenda>

⁵⁴ A. Niewiński, *Królem waszym jestem...*

⁵⁵ <http://www.historycy.org/index.php?showtopic=17834&st=45>

⁵⁶ M. Wilamowski, „Nieżywy pies nie gryzie”. *Dlaczego Stefan Batory kazał zabić jednego z najpotężniejszych polskich magnatów?*, <https://twojahistoria.pl/2018/01/19/niezywy-pies-nie-gryzie-dlaczego-stefan-batory-kazal-zabic-jednego-z-najpoteczniejszych-polskich-magnatow/>

⁵⁷ <http://www.nowastrategia.org.pl/stefan-batory/>

Jan Zamoyski był postacią wielce wpływową na dworze Stefana Batorego. Zwano go nawet wicekrólem. Największe sukcesy Jana Zamoyskiego przypadają na okres panowania właśnie króla Stefana Batorego. W 1576 r. zdobył tytuł podkanclerza koronnego, w 1578 r. kanclerza wielkiego koronnego, w 1581 r. hetmana wielkiego koronnego i starosty generalnego krakowskiego – tym samym osiągnął najważniejsze urzędy w państwie⁵⁸.

Monarcha dążył do uzyskania jednolitości w wojsku. Dzięki reformom wojskowym ujednolicił piechotę polską, nadając jej bardziej strzelecki charakter. Pojawiła się piechota węgierska⁵⁹. Począwszy od czasów króla Stefana Batorego jej rola nabierała coraz większego znaczenia⁶⁰. Ten władca w 1578 r. powołał z dóbr królewskich tzw. piechotę wybraniecką. W ogólnych zasadach formowania tej jednostki oparto się na tych stosowanych na Węgrzech. Miały one dotyczyć chłopów z dóbr królewskich, po jednym z każdych 20 łanów⁶¹. Pierwszy raz za Stefana Batorego pojawiły się oddziały piechoty cudzoziemskiej – niemieckiej i szkockiej⁶². Również husaria w wyniku reform Stefana Batorego stała się jazdą ciężką⁶³. To za jego panowania nastąpił szczytowy okres rozwoju i zdolności militarnych tej konnicy⁶⁴. W swoich listach przypowiadnich Stefan Batory pisał, aby każdy pocztowy posiadał odpowiedni rodzaj uzbrojenia składający się ze zbroi, kopii i szyszaka⁶⁵. W formacji tej służyli Węgrzy, Serbowie, a nawet Niemcy. Jednak wraz ze wzrostem jej prestiżu zaczęło przybywać coraz więcej rekrutów „dobrze urodzonych” z kręgów szlacheckich⁶⁶. Pierwsza bitwa, która sprawdziła siłę uderzenia zmodernizowanej husarii, miała miejsce 17 IV 1577 r. pod Lubieszewem. To tam wojska królewskie starły się z najemną armią Gdańska⁶⁷. Kolejnym przykładem dominacji husarii na polach bitewnych były trzy wielkie kampanie prowadzone przez Stefana Batorego na Połock, Wielkie Łuki oraz Psków⁶⁸. Za panowania Stefana Batorego pojawiła się w wojsku Rzeczypospolitej

⁵⁸ Zob. M. Kupczewska, *Od Jana Sariusza Zamoyskiego do Jana „Sobiepana” Zamoyskiego – analiza karier magnackich trzech pierwszych ordynatów zamojskich* [w:] *Małe Miasta. Dom polski w refleksji badawczej*, red. M. Zemło, Białystok–Dynów–Supraśl 2021, s. 239–240.

⁵⁹ M. Rostański, *Zarys historii rozwoju wojskowości w Polsce (992–1792)*, Poznań 1922, s. 49–0; Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 3, Warszawa 1902, s. 341–343.

⁶⁰ J. Wimmer, *Dawne wojsko polskie*, Warszawa 2006, s. 283.

⁶¹ W. Majewski, *Polskie tradycje wojskowe*, t. 1, Warszawa 1990, s. 186.

⁶² J. Wimmer, *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978, s. 146.

⁶³ J. Cichowski, A. Szulczyński, *Husaria*, Warszawa 2004, s. 6–8.

⁶⁴ R. Sikora, *Fenomen husarii*, Toruń 2005, s. 102; M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2009, s. 403; J. Cichowski, A. Szulczyński, *Husaria...*, s. 9–10.

⁶⁵ R. Sikora, *Taktyka walki, uzbrojenie i wyposażenie husarii w latach 1576–1710*, bmrw., s. 215.

⁶⁶ *Husaria – najpiękniejsza i najlepsza kawaleria świata*, www.historia.org.pl [dostęp: 1.03.2017].

⁶⁷ R. Sikora, *Lubieszów 17 IV 1577*, Zabrze 2005, s. 59.

⁶⁸ M. Markiewicz, *Historia Polski...*, s. 407.

arkabuzeria konna, mająca charakter ciężkozbrojnej jazdy strzelczej zorganizowanej według wzorców zachodnioeuropejskich⁶⁹. Również za jego rządów na Litwie uformował się rodzaj średniozbrojnej jazdy, jaką stanowiły chorągwie petyhorskie⁷⁰. W ich uzbrojeniu zaczepnym charakterystyczne były rohatyny⁷¹. Nazwa tej formacji pochodzi od czerkieskich plemion Kaukazu – Piatihorców (Piatigorców). W wojsku Rzeczypospolitej za Stefana Batorego w 1579 r. pojawiły się pierwsze oddziały rajtarii⁷². W okresie wojen z Wielkim Księstwem Moskiewskim liczne zagony na tyłach przeciwnika prowadziła kawaleria, zamykając mu tym samym dostęp do zaopatrzenia⁷³. Król Stefan Batory był dobry dla żołnierzy⁷⁴. Z jego osobą wiązany jest najważniejszy typ broni – szabla polska określana mianem „batorówki”.

Przyznana przez króla Stefana Batorego Janowi Zamoyskiemu nominacja na dożywotniego hetmana stanowi przełom w formowaniu się urzędu hetmana wielkiego koronnego. Miało to miejsce 11 VIII 1581 r. w obozie pod Woroncem⁷⁵. Wobec dożywotności wszystkich polskich urzędów, fakt nadania godności hetmańskiej Zamoyskiemu aż do chwili śmierci wskazywać może na ostateczne uformowanie się hetmaństwa jako nowego urzędu⁷⁶. W przygotowanym dla niego dyplomie nominacyjnym stwierdzono, że pozostanie on najwyższym wodzem i generalnym starostą „do ostatnich dni jego życia”. Dodatkowo król obiecał, że nie pozbawi Zamoyskiego urzędu hetmana „przez ciąg jego życia”⁷⁷. Od tego momentu hetmaństwo uzyskało podstawy prawne, dzięki czemu formalnie stało się urzędem dożywotnim⁷⁸. Nadanie urzędu hetmana Janowi Zamoyskiemu rozpoczęło epokę dożywotniego sprawowania owej godności⁷⁹. Pod względem kompetencji militarnych decyzja Batorego okazała się trafna, gdyż Jan Zamoyski jako hetman wykazał się wielkim talentem przywódczym i umysłem wybitnego stratega. Jednak z punktu widzenia politycznego była decyzją szkodliwą dla funkcjonowania państwa, ponieważ wprowadzała zasadę „nieusuwalności hetmanów”. Funkcja hetmana wielkiego koronnego wiązała się z olbrzymimi kompetencjami wojskowymi, które z biegiem czasu pozwoliły na wyniesienie hetmaństwa do rangi urzędu niemal niezależnego od władzy królewskiej.

⁶⁹ J. Wimmer, *Wojsko polskie...*, s. 49.

⁷⁰ *Mala encyklopedia wojskowa*, t. 1: A-J, Warszawa 1967, s. 247.

⁷¹ Rohatyna – broń drzewcowa o długości od 200–250 cm z hakiem przy grocie.

⁷² K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1894, s. 109.

⁷³ M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795...*, s. 407.

⁷⁴ J. Związek, *Rzeczywistość historyczna w kazaniach*, Częstochowa 2009, s. 252.

⁷⁵ T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. 2: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów–Kraków–Warszawa 1923, s. 68–69.

⁷⁶ S. Woliński, *Urzędy hetmańskie w świetle ustawodawstwa polskiego*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1933, t. 6, nr 1, s. 65.

⁷⁷ T. Korzon, *Dzieje wojen...*, s. 68.

⁷⁸ S. Woliński, *Urzędy hetmańskie*, s. 65.

⁷⁹ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 2, Warszawa 1901, s. 250.

„Buława” stawała się symbolem politycznych ambicji magnatów, którzy w coraz mniejszym stopniu zwracali uwagę na dobro Rzeczypospolitej⁸⁰.

Powołaniem Trybunału Koronnego Stefan Batory pozbawił władców Rzeczypospolitej władzy sądenia. Dzięki tej zmianie zostało wykluczone stawianie się króla poza prawem, ale też ponad prawem. Posunięcie to z pewnością osłabiło władzę króla, ale czy było błędem? Z konieczności dokonania reform polskiego systemu sprawiedliwości zdawał sobie sprawę już Zygmunt August⁸¹. W związku z przeprowadzoną przez Stefana Batorego reorganizacją sądownictwa i utworzeniem w 1578 r. Trybunału Koronnego pojawiła się nowa forma zgromadzeń sejmikowych – zgromadzenia deputackie, na których szlachta miała wybierać swoich przedstawicieli – deputatów – do nowo powstałej instytucji⁸². Określane były one w laudach mianem *electionis deputatae*⁸³. Zgodnie z ordynacją batoriańską ustanawiającą trybunał sędziowie świeccy mogli sprawować swoją funkcję tylko przez rok, a ponowny wybór tej samej osoby mógł nastąpić dopiero po upływie czterech lat. Natomiast sprawa cykliczności wyboru deputatów duchownych nie została w ordynacji w ogóle poruszona. Doprowadziło to do sytuacji, że niektóre kapituły powierzały tym samym duchownym funkcję deputacką przez kolejne lata⁸⁴.

Batory wpisał się w dzieje sejmu polskiego w XVII w. W wyniku jego polityki wobec sejmu zaczęła zwyciężać decentralizacja⁸⁵. Na Litwie szlachta, poza sejmikiem generalnym, zbierała się także od czasów Stefana Batorego na odrębnym zjeździe zwanym konwokacją wileńską. Formalnie to zgromadzenie było nazywane Zjazdem Głównym Wielkiego Księstwa Litewskiego. Głównym zadaniem konwokacji wileńskiej było dyskutowanie nad sprawami podatkowymi i bezpieczeństwem Litwy. Poza tym debatowano też nad zasadami ustroju Litwy, jej stosunkami z Koroną, kwestiami wyznaniowymi czy działalnością sejmu. Do podjęcia uchwały wymagana była powszechna zgoda, którą osiągnano na różny sposób. Każda propozycja uchwały musiała uzyskać sankcję królewską. Monarcha każdą z nich mógł zawetować⁸⁶.

Dopiero Stefan Batory wypełnił zapisaną w unii lubelskiej z 1569 r. unifikację pieniądza w Koronie i na Litwie. W 1580 r. wprowadził on system monetarny wią-

⁸⁰ M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Kraków 1929, s. 74.

⁸¹ <http://www.historycy.org/index.php?showtopic=17834&st=45>

⁸² K. Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006, s. 56; O. Вінниченко, *З історії діяльності депутатських сеймиків Руського воєводства в першій чверті XVII ст.*, „Вісник Львівського університету. Серія історична”, Вип. 35–36(2001), s. 511.

⁸³ R. Kozyński, *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648–1717*, Lublin 2006, s. 44.

⁸⁴ H. Karbownik, *Deputaci duchowni na Trybunałach Koronnym i Litewskim*, „Kościół i Prawo” 1992, nr 10(1992), s. 193.

⁸⁵ W. Czapliński, *Sejm w latach 1587–1696* [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. 1, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 164.

⁸⁶ H. Wisner, *Sejmiki litewskie w czasach Zygmunta III i Władysława IV. Konwokacja wileńska oraz sejmiki przedsejmowe i relacyjne*, „Miscellanea Historica-Archivistica” 1989, t. 3, s. 51–53.

żący polski pieniądź z cesarskim, co ułatwiło przeliczenia i handel. Jednocześnie wprowadził monety, których wartość realna była bardzo zbliżona do nominalnej. Monarcha prócz monet polsko-litewskich bił pieniądź siedmiogrodzki w mennicy w Nagy Baya. Te piękne monety były w Polsce chętnie przyjmowane⁸⁷.

Batory wniósł znaczący wkład w rozwój komunikacji na ziemiach polskich, aczkolwiek początki jego panowania wcale na to nie wskazywały. Po śmierci Zygmunta Augusta w 1572 r. stracił moc przywilej prowadzenia poczty królewskiej wydany dla Sebastiana Montelupiego. Ten zdecydował się jednak utrzymać pocztę na własny koszt i uzyskał sojusznika w osobie Anny Jagiellonki, która zawarła z Montelupim umowę na świadczenie usług pocztowych. Początkowo Stefan nie był, jak się zdaje, zainteresowany kwestią utrzymywania dotychczasowego modelu komunikacji pocztowej. Jej znaczenie uzmysłowiła mu dopiero przewidywana wojna z Portą Otomańską oraz zmagania z Moskwą. Wydał on zatem 29 I 1583 r. w Niepołomicach tak ważny dla dziejów komunikacji pocztowej przywilej. Nie tylko zatwierdził w nim dotychczasową organizację poczty, ponownie powierzając jej kierownictwo Sebastianowi Montelupiemu oraz jego bratankowi Waleremu, lecz również wprowadził dla przesyłek prywatnych w kraju bez względu na odległość jednolitą taryfę listową. Wyprzedził tym samym o prawie 250 lat reformę poczty angielskiej dokonaną przez Rowlanda Hilla. Poczta polska – jako jedyna w Europie – stosowała do 1840 r. jednolite opłaty za korespondencję. W tym samym przywileju zobowiązał Montelupich do utrzymywania na własny koszt stałej komunikacji między Krakowem i Wenecją dwa razy w miesiącu. Trasę tę pokonywano w obie strony w ciągu 15 dni. Poczta była również zobowiązana do przekazywania – na koszt Montelupich – wszelkiej korespondencji monarchy do Warszawy, gdy tam przebywała para królewska. Poczta Montelupich była instytucją królewską, a jej pracownicy nosili na ubraniach herb królewski. Montelupi uzyskali zgodę na rozbudowę sieci urządzeń komunikacyjnych na obszarze całego państwa, co pozwoliło na włączenie Rzeczypospolitej do europejskiego systemu komunikacji pocztowej. Utrzymywali oni również komunikację w cyklu 10-dniowych kursów między Krakowem, Warszawą a Wilnem. Przywilej niepołomicki zwalniał z opłat za korzystanie z usług poczty zakony: franciszkanów, dominikanów, bernardynów, karmelitów i augustianów⁸⁸.

Stefan Batory był człowiekiem wyrozumiałym, poważnym, głęboko wierzącym katolikiem, dla różnowierców tolerancyjnym i przestrzegającym konfederacji warszawskiej. Już na początku rządów okazał swoje stanowisko wobec Kościoła katolickiego. Pokonany Gdańsk musiał odbudować opactwo cysterskie w Oliwie, które zostało zniesione przez tłum. Stefan Batory pragnął uporządko-

⁸⁷ W. Kalwat, *Pieniądże władców elekcyjnych*, cz. 1: *Od Batorego do Władysława IV*, http://www.wilanow-palac.pl/pieniadze_wladcow_elekcyjnych_cz_1_od_batorego_do_wladyslawaiiv.html

⁸⁸ R. Zgorzelski, *Przywilej niepołomicki Stefana Batorego (29 stycznia 1583 roku)*, http://wilanow-palac.pl/przywilej_niepolomicki_stefana_batorego_29_stycznia_1583_roku.html

wać także sprawy kościelne. Król popierał katolicyzm z przekonaniem i podziwem dla potęgi Kościoła⁸⁹.

Dzięki królowi Batoremu i jego inicjatywie Kościół polski na synodzie piotrkowskim w 1577 r. przyjął ustawy Soboru Trydenckiego. Król doprowadził do zwołania synodu prowincjonalnego 17 V 1577 r. w Piotrkowie Trybunalskim pod przewodnictwem nuncjusza papieskiego Wincentego Laureo i prymasa Jakuba Uchańskiego. Biskupi obydwu prowincji kościelnych, delegaci kapituł katedralnych i opaci zakonów mniszych przyjęli wszystkie uchwały soborowe⁹⁰.

Zgodnie z życzeniem papieża Grzegorza XIII Batory mocno popierał jezuitów, którzy za jego panowania prowadzili szeroko zakrojoną działalność kościelną⁹¹. W jezuitach, ich hierarchii i posłuszeństwie król widział wzór do naśladowania⁹². Znana jest jego hojność dla zakonu, ufundował wielkie kolegia w Połocku, Rydze i Dorpacie w celu rekateolicyzacji Inflant, które od niedawna były protestanckie. Szkoły jezuickie posiadały bardzo nowoczesny program humanistyczny ceniony w Europie. Były otwarte dla wszystkich i darmowe. Zyskały wyjątkową popularność nie tylko wśród katolików, ale też i protestantów.

Na dworze Batorego działali nadworni kaznodzieje. W 1576 r. funkcję tę przy królu Stefanie Batorym zaczął pełnić ks. Stanisław Sokołowski. Był protegowany na to stanowisko przez biskupa Karnkowskiego wraz z kanclerzem Zamoy-skim. Miał on czuwać nad prawowiernością króla i utrzymywać go w wierze katolickiej⁹³. Sokołowski zdobył szybko zaufanie monarchy i sam przywiązał się do niego. Towarzyszył królowi podczas jego pierwszej wyprawy moskiewskiej w 1579 r. Głosił dla króla kazania po łacinie, a dla dworu po polsku. Były one opracowane z wielką erudycją i wygłaszane z niezwykłym zapalem⁹⁴. W przemówieniu, które wygłosił na Sejmie Warszawskim, w obecności króla Batorego, odważnie mówił o obowiązkach biskupów oraz o stosunku władzy świeckiej i duchownej⁹⁵. Po nim kaznodziejami Batorego byli ks. Hieronim Powodowski⁹⁶ oraz ks. Marcin Laterna⁹⁷.

⁸⁹ J. Besala, *Stefan Batory*, Warszawa 1982, s. 396.

⁹⁰ B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 5: *Czasy nowożytne. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim*, Lublin 1976, s. 217.

⁹¹ Tamże, s. 231.

⁹² J. Besala, *Stefan Batory*, Poznań 2010, s. 356–357.

⁹³ H.E. Wyczawski, *S. Sokołowski* [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4: S–Ż, red. L. Grzebień SJ, H.E. Wyczawski OFM, Warszawa 1983, s. 133.

⁹⁴ W. Pazera, *Kaznodziejstwo w Polsce od początku do końca epoki baroku*, Częstochowa 1999, s. 189.

⁹⁵ M. Brzozowski, *Teoria kaznodziejstwa* [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 382.

⁹⁶ E. Ozorowski, *Powodowski (Povodovius, z Powodowa) Hieronim* [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3: M–R, red. L. Grzebień SJ, H.E. Wyczawski OFM, Warszawa 1982, s. 430–432.

⁹⁷ L. Grzebień, *Laterna Marcin* [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2: H–Ł, red. L. Grzebień, H.E. Wyczawski OFM, Warszawa 1982, s. 497–498.

Stefan Batory był mocno związany ze sprawą tworzenia Akademii Wileńskiej, była to pierwsza uczelnia wyższa we wschodniej i północnej Europie⁹⁸. 7 VII 1578 r. król podpisał we Lwowie akt utworzenia Akademii, a papież potwierdził to bullą z 29 X 1578 r. W roku 1579 król przeznaczył środki na przekształcenie Kolegium Jezuitów w Wilnie w Akademię i Uniwersytet Wileński Towarzystwa Jezusowego (łac. *Academia et Universitas Vilnensis Societatis Jesu*). 1 IV 1579 r. król Batory otworzył Uniwersytet Wileński jako trzeci uniwersytet w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Absolwentami tej uczelni było wielu wybitnych Polaków. Oficjalnym językiem wykładowym była łacina, wykładowcami zaś uczeni pochodzący z różnych części Europy. Akademia początkowo posiadała wydziały filozoficzny i teologiczny, później również wydział prawa. Uczelnia bardzo długo była jedyną wyższą szkołą na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego założoną w celu krzewienia kultury polskiej na ziemiach północno-wschodnich Rzeczypospolitej, a jej największy rozkwit i oddziaływanie przypada na I poł. XVII w.⁹⁹

Powołanie uczelni o statusie uniwersyteckim mogło wpływać z osobistych zainteresowań króla nauką. Pociągała go szczególnie medycyna, co wynikało nie tylko z samego stanu zdrowia króla, lecz z zamiłowania, bo wolne chwile poświęcał studiom nad medycyną. W świetle świadectwa, jakie wystawił królowi jego lekarz nadworny Wojciech Oczko, Stefan Batory posiadał głęboką i wszechstronną wiedzę medyczną. Z uznaniem, a nawet z podziwem odnosił się Oczko do jego wiedzy medycznej i ogólnej znajomości nauk przyrodniczych. Można bez odbiegania od faktów wyobrazić sobie Batorego, który wolne chwile poświęcał uczonym rozmowom i dysputom z lekarzami dworskimi oraz czytającego dzieła autorytetów lekarskich. Był biegłym samoukiem w zakresie nauk medycznych¹⁰⁰. Interesował się balneologią i był zapewne inicjatorem i prekursorem w badaniu leczniczych właściwości polskich wód mineralnych. Podczas pobytu we Lwowie w 1577 r. król polecił doktorowi Oczce, by zbadał źródła lecznicze w Szkle i Jaworowie koło Lwowa, „jakie są i do czego dobre”¹⁰¹. Był również król *spiritus movens* dzieł lekarskich. Jego lekarz, Szymon Simonius, zapisał, że był przez króla Stefana „non invitatus modo sed etiam incitatus”¹⁰² – nie tylko zaproszonym, ale również zachęcony. Podobnie jak wielu medyków tamtego czasu Szymon Simonius stronił od anatomii i chirurgii jako nie-

⁹⁸ J. Besala, *Stefan Batory*, Poznań 2010, s. 231.

⁹⁹ <https://polskaniepodlegla.pl/wydarzenia/item/6277-437-lat-temu-król-stefan-batory-zalozyl-uniwerytet-wilenski-jedna-z-najstarszych-polskich-uczelni>

¹⁰⁰ A. Knot, *Dwór lekarski Stefana Batorego*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Nauk Przyrodniczych” 1928, t. 8, z. 2, s. 157–158.

¹⁰¹ Tamże, s. 168.

¹⁰² Tamże, s. 179.

godnej doktora medycyny¹⁰³, stąd być może dlatego nigdy nie zoperowano wrzodu na ciele króla.

Również pokrewni lekarzom aptekarze znajdowali się w orbicie zainteresowań i troski Batorego. Gdy w 1571 r. Rada Miasta Torunia, na skutek długotrwałych sporów pomiędzy aptekarzami a korzennikami, wydała dekret ograniczający liczbę aptek w mieście do trzech, król w czasie pobytu w tym mieście na sejmie walnym 28 XII 1576 r. nadał aptekarzom toruńskim przywilej powołujący trzech dziedzicznych aptekarzy¹⁰⁴.

Król Stefan Batory, podobnie jak wielu współczesnych mu władców, np. cesarz Rudolf II Habsburg, interesował się naukami tajemnymi. Wyjeżdżając z Siedmiogrodu do Polski w 1576 r., radził się astrologów, z którymi ustalał również termin swego ślubu z Anną Jagiellonką. Na jego dworze przebywał czarnoksiężnik Wawrzyniec Gradowski herbu Lubicz z Gradowa, wysłannik biskupa poznańskiego Łukasza z Kościelca¹⁰⁵.

Śledząc źródła, można uważać Batorego za człowieka o silnym zdrowiu. W ich świetle Batory występuje przede wszystkim jako żołnierz, wódz, organizator i polityk. Tryb życia króla, częste podróże, wyprawy wojenne, polowania nie budziły wątpliwości co do jego zdrowia. Umysł niezwykle sprawny, sprężysta postać nie zdradzały objawów choroby. Najwięcej danych dla określenia zdrowia Batorego dostarczają dzieła polemiczne pisane już po jego śmierci. Ojciec króla umarł 3 lata po jego urodzeniu. Powodem dolegliwości i śmierci króla, w przekonaniu dwu królewskich lekarzy przybocznych, Mikołaja Buccelliego i Szymona Simoniusa, był wrzód na nodze. W ich przekonaniu było to obciążenie dziedziczne. Zdaniem Buccelliego cierpienie Batorego pochodzących z owrzodzenia nie należy przypisywać jedzeniu i picciu w nadmiernej ilości, lecz obciążeniu dziedzicznemu¹⁰⁶. Po przybyciu do Polski król za pośrednictwem nuncjusza prosił papieża o dyspensę zezwalającą mu na jedzenie podczas postu mięsnych potraw. Dyspensę otrzymał w grudniu 1577. Częste ataki i napady chorobowe powodowały nierzadko częściowe ubezwładnienie ciała, często też płynąca z rany wydzielina wydawała przykry zapach¹⁰⁷. Zachowanie się króla uległo na skutek dolegliwości zmianie. Coraz częściej nie panował nad sobą, stronił od ludzi, chętnie przebywał w samotności, stał się gniewny i zgryźliwy. W latach 1585–1586 choroba spowodowała rozluźnienie, a nawet zupełne zerwanie relacji Stefana z królową Anną. Ostatnie dwa lata rządów Batorego obfi-

¹⁰³ S. Szpilczyński, *Dogmatyk w sporze z Metodykiem. Polemika lekarzy po zgonie Stefana Batorego* [w:] *Problemy kultury i wychowania*, Warszawa 1963, s. 192–205.

¹⁰⁴ M. Spychaj, *Przywilej króla Stefana Batorego dla aptek toruńskich*, http://wilanow-palac.pl/przywilej_krola_stefana_batorego_dla_aptek_torunskich.html

¹⁰⁵ H. Widacka, *Król Stefan Batory i magia*, http://www.wilanow-palac.pl/krol_stefan_batory_i_magia.html

¹⁰⁶ A. Knot, *Dwór lekarski Stefana Batorego...*, s. 152–153.

¹⁰⁷ Tamże, s. 155.

towały w napady depresji duchowej, melancholii i przygnębienia, co wynikało ze świadomości choroby króla, którego jasny umysł przepełniony był daleko siężnymi planami. Stąd też monarcha chętniej i więcej niż dotąd dawał posłuch lekarzom i medycynie, a nawet uciekał się do astrologii¹⁰⁸.

Król często myślał o śmierci. Dręczyło go i nękało złowróżbne przeczucie. Z tego też czasu pochodzą jego testamenty, które zachowały się w kilku redakcjach. Jako typowy człowiek renesansu, którego wprawdzie nie można posądzać o zbytne przywiązanie do przyjemności i rozkoszy życiowych, to jednak znamienne było u niego usiłowanie przedłużenia życia dla dokonania wielkich czynów i zrealizowania swych planów, które po śmierci dałyby mu pamięć potomnych o jego sławie¹⁰⁹. Współczesny anonimowy pamiętnikarz pisał, że Batory nie lubił zbytków tak w pokarmie, jak i w ubiorze. „Żołnierską widać w nim prostotę. Mało używa spoczynku, z łatwością znosi głód i trudy, wstrzemięźliwy, czynny. Nie lubił życia siedzącego, czasu sejmów na przykład. Chętnie wyruszał na łowy. Nieraz cierpienia moralne gnały króla w pole. Prostota żołnierska panowała na dworze i w obozie. A do obozu śpieszył chętnie, chociaż wypadło po drodze żywić się wędzonką, odpoczywać w namiocie na posłaniu z liścia brzoźowego i chrustu. A że lekko się odziewał, nie bacząc na mrozy, stąd łatwo ulegał przeziębieniu. Na kilka dni przed śmiercią król zażywał uciechy myśliwskiej i czuł się dobrze”. W końcu listopada 1586 r. król udał się do Grodna na łowy. W czasie drogi powrotnej 3 grudnia doznał nagle jakiegoś napadu duszności, uczucia „ściśnienia piersi” i mrowienia na ciele, co trwało około 10 minut. Nazajutrz powtórzył się atak duszności. W nocy król wstał bez niczyjej pomocy, stracił przytomność i upadł, kalecząc się w czoło i w prawą nogę poniżej kolana. W następnych dniach duszności, połączone z drgawkami i utratą przytomności, ponawiały się. Lekarze nie zgadzali się co do diagnozy, a właściwie nie potrafili jej postawić. Wreszcie w piątek, 12 grudnia, po dwóch napadach duszności król ducha wyzionął. Sekcja potwierdziła chorobę nerek, które były nienaturalnej wielkości. Czy ostatecznie wyjaśnia to chorobę i przyczynę śmierci króla Stefana?¹¹⁰

12 XII 1586 r. zmarł niespodziewanie w Grodnie „z Bożej łaski król Polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki, kijowski, wołyński, podlaski, inflancki i książę siedmiogrodzki”. Rozpowiadano plotki o otruciu króla, ale przyczyną śmierci była być może skrywana przez Batorego niewydolność nerek. Pogłoski o otruciu Batorego nie znajdują wprawdzie potwierdzenia w źródłach, niemniej jednak król miał obawiać się zamachu na swoje życie. Z całą pewnością taki zamach miał miejsce. Szpieg Rudolfa II Habsburga w Polsce, doktor Scharff, poseł i szpieg cesarza, pisał 4 IV 1578 r. do kamery śląskiej, że jakiegoś Gradowskiego, czarnoksiężnika, wtrącono w Rawie do wię-

¹⁰⁸ Tamże, s. 156.

¹⁰⁹ Tamże, s. 157.

¹¹⁰ Podaję za: Z. Wiśniewski, *Kto winien jest śmierci Stefana Batorego?*, <http://www.oil.org.pl/xml/nil/gazeta/numery/n2008/n200812/n20081218>

zienia, bo chciał, jak zeznawał, jakoby za namową biskupa poznańskiego Łukasza Kościeleckiego, gorliwego stronnika domu austriackiego, otruć króla¹¹¹.

Królowa sprowadziła jego ciało do Krakowa i Batory spoczął na Wawelu w Kaplicy Mariackiej. Z uwagi na sytuację polityczną pogrzeb króla Stefana Batorego odbył się dopiero po koronacji Zygmunta III Wazy, 23 V 1588 r., i był ostatnim pogrzebem z trzydniowym ceremoniałem. Ciało królewskie w cynowej trumnie sprowadzono z Grodna do Krakowa. Naprzeciw wyszły mu wszystkie procesje, „każdy swoim zwyczajem i obrzędem”. Za wozem postępowali: król Zygmunt III i królowa Anna Jagiellonka, królowna szwedzka Anna Wazówna oraz kardynał Jerzy Radziwiłł, poseł papieski, trzech marszałków oraz dwóch braci Batorych – kardynał Jerzy i Baltazar¹¹². Na pogrzebie kazanie wygłosił ks. Powodowski, wskazując, że nie można zapomnieć o licznych cnotach króla Batorego oraz że Polska poniosła ciężką stratę po śmierci Batorego¹¹³. Kronikarz zanotował, że: „cały obchód żałobny odprawił się kosztem publicznym, która to cześć tym się tylko królom wyrządza, co zarobili sobie na szczególniejszą życzliwość narodu”¹¹⁴. Historiografia, będąc w dużej mierze pod wielkim urokiem dokonań króla Stefana, nie poświęcała zbyt wiele uwagi problemom jego zdrowia¹¹⁵.

Bezpośrednio po śmierci nie cieszył się Stefan Batory popularnością. Piotr Lilie w dedykowanym Zygmuntowi III Wazie łacińskim panegiryku *Salomon sive pro religione catholica et dignitate sacerdotali* (Cracoviae 1588) uznał go za idealnego monarchę, a Michel de Montaigne wymienił „wśród największych władców XVI w. W Rzeczypospolitej zarzucano mu dążenia do wzmocnienia władzy i «absolutum dominium», «tyraństwo» nad Zborowskimi i «zajuszenie się» krwią szlachecką”. Różnowiercy posądzali go o dążenie do zniszczenia wyznań reformowanych, co mają potwierdzać słowa Jana Tęczyńskiego, który oświadczył oplakującym zmarłego innowiercom: „Nie macie czego żałować, bo na was Pan Bóg łaskaw, że go zniósł, bo on już tak był rzeczy spraktykował, żeby was był z Polski i z Litwy wygładził”. Dobrego imienia króla bronił oczywiście Jan Zamoyski. W 1592 r. wykonał w sali weselnej pałacu w Zamościu dekorację stanowiącą apoteozę polityki Stefana Batorego. Utrwalił ten fakt poeta Szymon Szymonowicz (*Imagines diaetae Zamosciana*, Zamosci 1604). W XVII w. pamięć o królu powoli powracała do łask Polaków. Szymon Starowolski umieścił jego życiorys w pracy *Sarmatiae bellatores* (Coloniae 1631). Upadek świetności Rzeczypospolitej, a nade wszystko utrata niepodległości i czas zaborów spowodowały, że zaczęto dostrzegać zalety Batorego: porządek w państwie, silna władza centralna, zwycięstwa nad Moskwą. Historycy okresu niewoli narodowej niemal zgodnie ukazywali zasługi króla, którego śmierć

¹¹¹ A. Knot, *Dwór lekarski Stefana Batorego...*, s. 196.

¹¹² H. Widacka, *Pogrzeb króla Stefana Batorego*, http://www.wilanow-palac.pl/pogrzeb_krola_stefana_batorego.html

¹¹³ W. Pazera, *Kaznodziejstwo w Polsce...*, s. 196.

¹¹⁴ Podaję za: A. Niewiński, *Królem waszym jestem...*

¹¹⁵ A. Knot, *Dwór lekarski Stefana Batorego...*, s. 152–153.

była niemal złowróžbna: „I tak praca dziejowa Stefana Batorego pozostała w historii jak złamana kolumna, jak berło olbrzyma, którego nikt po śmierci właściciela dźwignąć nie umiał” – pisał Józef Szujski. Jednym z wyjątków był Jędrzej Moraczewski, wskazywał on, że król „o prawa się nie pytał, często był niesprawiedliwym”. Lewicujący, o poglądach republikańskich historyk Joachim Lelewel uważał, że król dał podwaliny pod późniejsze wicherzenia szlachty. Inny historyk, Wincenty Zakrzewski, uznał tego monarchę za ulubieńca polskich historyków. Tadeusz Korzon to zakwestionował. W okresie międzywojennym wychwalano króla Batorego, głównie jako zwycięzcę w wojnie z Moskwą. Król cieszył się też sympatią władz politycznych. Uroczyście świętowano w 1933 r. czterechsetną rocznicę urodzin króla. W PRL-u krytykowano politykę Batorego wobec Gdańska i Prus Książęcych, wprowadzenie dożywotniego hetmaństwa, osłabienie królewskiej władzy sądowniczej, obniżenie autorytetu sejmu w wyniku odwoływania się bezpośrednio do sejmików, lekceważenie problemów wewnętrznych państwa. Zarzucano mu, że „mało był związany z krajem, w którym panował [...], widział w Rzeczypospolitej odskocznię do dalszych, obcych jej planów”. W odbiorze społecznym przyjęła się jednak teza Pawła Jasienicy o „właściwym człowieku”. Stanisław Grzybowski, charakteryzując króla, dostrzegał jego energię, „żelazny upór i konsekwencję w dążeniu do celu”. Pamięć o Batorym przetrwała do dzisiaj dzięki obszytej barankiem i ozdobionej piórem lub kitą czapki bez daszka oraz szabli o główi z wyrytymi napisami, herbami lub portretami odnoszącymi się do osoby króla noszącymi nazwy batorówki (J. Besala, A. Biedrzycka)¹¹⁶. Batory jest bohaterem wielu dzieł literackich¹¹⁷, bardzo często przedstawiany jest wizerunkowo na obrazach, w rzeźbie, płaskorzeźbie i reliefie oraz plakacie¹¹⁸. Imię króla Stefana Batorego nosiło i nosi wiele instytucji oraz ważnych obiektów. Patronuje ono też stowarzyszeniom¹¹⁹. Poświęcono mu bardzo liczne prace z zakresu historii i historii sztuki¹²⁰.

¹¹⁶ J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

¹¹⁷ Podają za: J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

¹¹⁸ Podają za: J. Besala, A. Biedrzycka, *Stefan Batory...*

¹¹⁹ Imię Stefana Batorego w latach 1919–1939 nosił Uniwersytet w Wilnie; jego nazwiskiem ochrzczono w 1936 r. pierwszy polski transatlantyk „Batory” eksploatowany do 1969 r. oraz jego następcę „Stefan Batory”, dawny holenderski statek pasażerski „Maasdam IV” pozostający w polskiej flocie w latach 1970–1987. W okresie międzywojennym imię króla nosił 3. Pułk Artylerii Ciężkiej, 27. Pułk Ułanów i 81. Pułk Strzelców Grodzieńskich. Obecnie Stefan Batory jest patronem chorzowskiej huty stali „Batory” (dawniej „Bismarck”) i dzielnicy Chorzowa, jednej z fundacji G. Sorosa, działającej w Polsce od 1988 r. pod nazwą Fundacji im. Stefana Batorego, sformowanej w 1994 r. w Braniewie 9. Brygady Kawalerii Pancernej, wielu polskich szkół i ulic, a także szpitala w Wałbrzychu, hoteli w: Krakowie, Poznaniu i Szczawnicy oraz centrum handlowego w Gdyni. Imię Batorego przyjęła również działająca od 1989 r. w Grodnie na Białorusi 1. Grodzieńska Drużyna Harcerska „Victoria”. Na Litwie w 1994 r. tablicę z łacińskim tekstem ku czci Stefana Batorego wmurowano na dziedzińcu Piotra Skargi Uniwersytetu Wileńskiego, a w 1999 r. rektorzy dziewięciu wyższych uczelni krajów Środkowo-Wschodniej podpisałi w Uniwersytecie Wileńskim akt założycielski Konsorcjum Uniwersyteckiego pod nazwą Kolegium im. Stefana Batorego.

¹²⁰ Najbardziej znane wizerunki Batorego to: anonimowy plakat propagandowy, drzeworyt kolorowany z lat 1575–1576 księcia Si edmiogrodu w Archiwum Państwowym w Dreźnie, akwa-

Przez wielu historyków uważany jest za jednego z najwybitniejszych polskich królów. Był władcą o szerokich horyzontach politycznych, aż ocierających się o utopię. Błysk jego zwycięskiej szabli rzuca blask na całe jego panowanie. Legenda Batorego zaczęła się już w XVII stuleciu wraz z kłóskami militarnymi, które spadały wtedy na Polskę. To wiek XVII ukuł określenie Stefan Wielki. Potem mit Batorego rozrastał się w XIX w. Uważano go za króla, który zwyciężył najstraszniejszego zaborcę – Rosję. Chciał podbić Moskwę, żeby z jej pomocą ruszyć na Turcję i odzyskać niepodległość dla Węgier. To było myślenie w skali Europy Środkowo-Wschodniej (J. Tazbir)¹²¹. Batory zapisał się na kartach historii jako władca, który prowadził mądrą politykę wewnętrzną i zagraniczną. Uniknął wojny z Turcją i zobowiązał się do odbicia Inflant utraconych wskutek zaniedbań Zygmunta Augusta. Zrobił wszystko, żeby dotrzymać słowa. Zorganizował trzy wyprawy, Iwan IV Groźny zgodził się na rozejm i ziemie te wróciły do Polski (J. Besala)¹²².

„Stefan Batory panował krótko, zaledwie 10 lat. Ale dokonał wiele. Jego wielkość polegała na odepchnięciu państwa moskiewskiego i ogromnych sukcesach na wschodzie. Za Jagiellonów straciliśmy Smoleńsk, Połock za Zygmunta Augusta. Batoremu udało się odzyskać dawne ziemie Jagiellonów, a także Inflanty i to bez walki, co jest wielką sztuką” (M. Nagielski)¹²³.

Najpoważniejszym zarzutem pod adresem króla Stefana Batorego jest to, że zaczynając w 1575 r. rządzić Rzeczpospolitą Obojga Narodów – państwem, które dopiero powstawało po unii lubelskiej w 1569 r. – nie zrobił nic, co by sprzyjało zrastaniu się dwu odrębnych państw, Korony i Litwy. Batory swoimi decyzjami sprzyjał ich odrębności – aprobował zjazd Wielkiego Księstwa Litewskiego, czyli pozostałość dawnego sejmu litewskiego, który zlikwidowano na mocy aktu unii lubelskiej. Zgadzał się też na utrzymanie odrębnych trybunałów i sejmików, czym obniżał autorytet sejmu państwa. Jego decyzje otworzyły drogę do połączenia Prus i Brandenburgii i to w sytuacji, kiedy Prusy wystąpiły o wyznaczenie polskiego gubernatora w Królewcu i błagały o przejęcie zwierzchnictwa przez króla Polski. Można powiedzieć, że to Batory stworzył podwaliny późniejszej potęgi pruskiej. Wielu historyków poczytuje mu to za

forta Josta Ammana z 1576 r. w Nemzeti Muzeum w Budapeszcie, drzeworyt, prawdopodobnie Łukasza Meyera, z ok. 1576 r., obraz Marcina Kobera z roku 1583, olejne płótno w klasztorze Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie, anonimowy portret przypisywany Wojciechowi Stefanowskiemu z lat ok. 1576–1588, olejne płótno we Lwowskiej Galerii Obrazów, oddział w Olesku, portret trumienny według obrazu Kobera, olejny obraz, blacha w Skarbcu Katedralnym na Wawelu, anonimowy portret z II poł. XVI w., olejne płótno w Zamku Królewskim w Warszawie, sztych Tomasza Tretera.

¹²¹ <https://www.polskieradio.pl/39/1240/Artykul/940765,Stefan-Batory-%E2%80%93-król-i-legenda>

¹²² <https://www.polskieradio.pl/7/4814/Artykul/1689236,Stefan-Batory-wybitny-strateg>

¹²³ Podaję za: <https://www.polskieradio.pl/7/163/Artykul/1017854,Tych-trzech-królów-specjalnie-za-służyło-sie-Polsce>

błąd. Batory popełniał różne błędy i chociaż bilans jego rządów jest dodatni zarówno militarnie, jak i w zakresie polityki wewnętrznej, dla niektórych historyków zawsze pozostanie wojewodą siedmiogrodzkim, osobą o niskich horyzontach myślowych (H. Wisner)¹²⁴.

Król Stefan Batory cieszył się i cieszy wielką popularnością wśród Polaków. Warto na koniec przytoczyć słowa historyka Jerzego Samuela Bandtkiego: „Zaden z królów polskich tej dzielności nie miał, jednego Stefana Batorego wyjąwszy, któremu los zawisny życie wydał, gdy właśnie o poprawie Rzeczypospolitey pierwsze kroki czynić zamyslał”¹²⁵. Królowi poświęcono długi poemat ludowy chwalący jego dokonania¹²⁶:

Uczą nas dzieje i obraz nie sprzeczny
Ciągłych zwycięstw pod Stefanem,
Co może Polska, kiedy król waleczny
Umie być wodzem i panem.

Ledwie Batory osiągnął koronę,
Car Iwan wkroczył do Litwy,
Rewel i Ryga wojskiem obleżone,
Już się zwodzą ciężkie bitwy.

W Wendzie przemożna gdy już siła godzi,
Lud chce poddać bramy miasta,
Gdy wśród strwożonych urzędników wchodzi
Cudnej urody niewiasta.

„I mniej to, – rzecze – mnie słabej kobiecie
Wspominać, co polska cnota?
Że was kajdany czekają nie wiecie,
A nas okropna sromota.

Ja nie chcę z wami wstydnęj dzielić winy,
Przed obcym czoła nie zegnę,
Nie będę patrzeć na niegodne czyny,
Wolną niewiastą polegnę”.

Tu jedną ręką sztylet biorąc lśniący
Uderza w śnieżne swe łono,
Drugą na prochy ciska lont tlejący
I gubi niemęskie grono.

Słyszy to Stefan, gniewem się zapala,
Gromadzi swoich rycerzy,

¹²⁴ <https://www.polskieradio.pl/39/1240/Artykul/940765,Stefan-Batory-%E2%80%93-król-legenda>

¹²⁵ Podaję za: A. Niewiński, *Królem waszym jestem...*

¹²⁶ *W górę serca! Drugi zbiór pieśni narodowych i patriotycznych*, cz. 2: *Słowa*, zebrali F. Bański, Lwów–Warszawa 1920, s. 9–10.

Jak mórz spienionych wzdęta wichrem fala,
Zwycięski oręż swój szerzy.

Przy królu Bekierz z węgierską piechotą,
Zamojski z pułki czarnemi
Walczyli, kto się więcej dzielną cnotą,
I czyny wsławi świetnemi.

Już dziełem męstwa i wojennej sztuki,
Połock, Uświata, Rewela
I najeżone spiżem Wielkołuki
Poznały swego mściciela.

Radziwiłł niosąc śmierć i spustoszenie
Nad ogromną Wołą staje,
Uczuły ciężar polskiego ramienia,
Niezwiedzone dotąd kraje.

Car z gmachów swoich z niewielu stronniki,
Widzi rzeż, pogorzeliska,
Patrzy na swoje pierzchające szyki,
Żal ciężki serce mu ścisza.

Już go ostatnia czekała zniewaga,
Lud tyrana odstępował,
Wtenczas ugięty, gdy pokoju błagał,
Król polski winę darował.

Jak tylko boje ukończył zawzięte,
Innym się trudem zajmuje,
Wskrzesza nauki, daje prawa święte,
I szczęście Państwa gruntuje.

W stolicy Litwy, kędy szczęk oręża,
Kędy trąb razily brzmienia,
Na głos naukom przychylnego męża,
Muz dziewięciu brzmiały pienia.

Batory wszystek dla kraju wylany,
Wrócił Polsce wieki złote,
Przestępstwu srogi i nieubłagany,
Korzył dumę, wznosił cnotę.

Dzielnością swoją on mógł był poprawić
Naród pogrążon w swych wadach,
I możne państwo na przyszłość postawić
Na wiekuistych zasadach.

Inaczej geniusz zawistny narodu
Inaczej wyroki chciały,
Wśród zbawiennego dla Polski zawodu
Skończył dni szczęścia i chwały.

Bibliografia

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego*, wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego, t. 20: *Lauda sejmikowe*, t. 1: *Lauda wiszeńskie 1572–1648 r.*, Lwów 1909; t. 21: *Lauda sejmikowe*, t. 2: *Lauda wiszeńskie 1648–1673 r.*, Lwów 1911.
- Barański M., Ciara S., Kunicki-Goldfinger M., *Poczet królów i książąt polskich Jana Matejki*, Warszawa 1998.
- Besala J., *Stefan Batory*, Warszawa 1982.
- Besala J., *Stefan Batory*, Warszawa 1992.
- Besala J., *Stefan Batory*, Poznań 2010.
- Besala J., Biedrzycka A., *Stefan Batory (Báthory István) (1533–1586), wojewoda i książę siedmiogrodzki, król polski*, <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stefan-batory-bthory-istvn>
- Brzozowski M., *Teoria kaznodziejstwa* [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1976.
- Cichowski J., Szulczyński A., *Husaria*, Warszawa 2004.
- Czapliński W., *Sejm w latach 1587–1696* [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. 1, red. J. Michalski, Warszawa 1984.
- Dubas-Urwanowicz E., *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewicach po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998.
- Dubas-Urwanowicz E., *Król i szlachta na sejmach batoriańskich. Konflikty i kompromisy* [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 2–3, Warszawa 1901–1902.
- Górski K., *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1894.
- Grzebień L., *Laterna Marcin* [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2: *H–Ł*, red. L. Grzebień, H.E. Wyczawski OFM, Warszawa 1982, s. 497–498.
- Husaria – najpiękniejsza i najlepsza kawaleria świata*, www.historia.org.pl [dostęp: 1.03.2017].
- Jakowenko N., *Druga strona lustra. Z historii wyobrażeń i idei na Ukrainie XVI–XVII wieku*, Warszawa 2010.
- Jucha J., *Odrzykoń – Zamek. Studium historyczne. 650 lat Odrzykonia 1348–1998*, „Zeszyty Odrzykońskie” 1998, z. 4(1998).
- Kalwat W., *Pieniądze władców elekcyjnych*, cz. 1: *Od Batorego do Władysława IV*, http://www.wilanow-palac.pl/pieniadze_wladcow_elekcyjnych_cz_1_od_batorego_do_wladyslawa_iv.html
- Karbownik H., *Deputaci duchowni na Trybunałach Koronnym i Litewskim*, „Kościół i Prawo” 1992, nr 10(1992).
- Knot A., *Dwór lekarski Stefana Batorego*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Nauk Przyrodniczych” 1928, t. 8, z. 2.
- Korzon T., *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. 2: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów–Kraków–Warszawa 1923.

- Kozyński R., *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648–1717*, Lublin 2006.
- Kroll P., *Kozaczyzna i społeczeństwo ziem południowo-wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVII wieku – wzajemne wpływy i relacje*, „Społeczeństwo Staropolskie. Seria nowa” 2015, t. 4.
- Kroll P., *Wasal turecki na tronie polskim i jego polityka wobec sułtana*, http://www.wilanow-palac.pl/6_wasal_turecki_na_tronie_polskim_i_jego_polityka_wobec_sultana.html
- Kukiel M., *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Kraków 1929.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, cz. 5: *Czasy nowożytne. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim*, Lublin 1976.
- Kupczewska M., *Od Jana Sariusza Zamoyskiego do Jana „Sobiepana” Zamoyskiego – analiza karier magnackich trzech pierwszych ordynatów zamojskich* [w:] *Małe Miasta. Dom polski w refleksji badawczej*, red. M. Zemło, Białystok–Dynów–Supraśl 2021, s. 233–258.
- Kupisz D., *Połock 1579*, Warszawa 2003.
- Majewski W., *Polskie tradycje wojskowe*, t. 1, Warszawa 1990.
- Mała encyklopedia wojskowa*, t. 1: A–J, Warszawa 1967.
- Markiewicz M., *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2009.
- Mazur K., *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006.
- Niewiński A., *Królem waszym jestem*, „Kurier Galicyjski” 2013, nr 5(177), 12–25 III.
- Orgelbrand S., *Encyklopedia powszechna*, t. 9, Warszawa 1869.
- Ozorowski E., *Powodowski (Povodovius, z Powodowa) Hieronim* [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3: M–R, red. L. Grzebień SJ, H.E. Wyczawski OFM, Warszawa 1982, s. 430–432.
- Pazera W., *Kaznodziejstwo w Polsce od początku do końca epoki baroku*, Częstochowa 1999.
- Podhorodecki L., *Chanat Krymski i jego stosunki z Polską w XV–XVIII wieku*, Warszawa 1987.
- Prochaska A., *Sejmiki wiszyńskie w czasie trzech elekcji pojagiellońskich*, „Kwartalnik Historyczny” 1903, R. 17.
- Rostański M., *Zarys historii rozwoju wojskowości w Polsce (992–1792)*, Poznań 1922.
- Sanecki T., *Stefan Batory – król, który mógł zmienić dzieje Europy*, <http://mojhistorycznyblog.pl/stefan-batory-ndash-krol-ktory-mogl-zmienic-dzieje-europy>
- Serczyk W.A., *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648–1651*, Kraków 2009.
- Sikora R., *Fenomen husarii*, Toruń 2005.
- Sikora R., *Lubieszów 17 IV 1577*, Zabrze 2005.
- Sikora R., *Taktyka walki, uzbrojenie i wyposażenie husarii w latach 1576–1710*, bmrw.
- Sokołowski W., *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*, Warszawa 1997.
- Spychaj M., *Przywilej króla Stefana Batorego dla aptek toruńskich*, http://wilanow-palac.pl/przywilej_krola_stefana_batorego_dla_aptek_torunskich.html
- Szelągowski A., *Sprawa północna w wiekach XVI i XVII*, cz. 1: *Walka o Bałtyk*, Kraków 1904.
- Szpilczyński S., *Dogmatyk w sporze z Metodykiem. Polemika lekarzy po zgonie Stefana Batorego* [w:] *Problemy kultury i wychowania*, Warszawa 1963.
- W górę serca! Drugi zbiór pieśni narodowych i patriotycznych*, cz. 2: *Słowa*, zebrał F. Barański, Lwów–Warszawa 1920.
- Widacka H., *Król Stefan Batory i magia*, http://www.wilanow-palac.pl/krol_stefan_batory_i_magia.html
- Widacka H., *Pogrzeb króla Stefana Batorego*, http://www.wilanow-palac.pl/pogrzeb_krola_stefana_batorego.html
- Wilamowski M., *„Nieżywy pies nie gryzie”. Dlaczego Stefan Batory kazał zabić jednego z najpotężniejszych polskich magnatów?*, <https://twojahistoria.pl/2018/01/19/niezwywy-pies-nie-gryzie-dlaczego-stefan-batory-kazal-zabic-jednego-z-najpoteczniejszych-polskich-magnatow/>

- Wimmer J., *Dawne wojsko polskie*, Warszawa 2006.
- Wimmer J., *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978.
- Wimmer J., *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965.
- Wisner H., *Sejmiki litewskie w czasach Zygmunta III i Władysława IV. Konwokacja wileńska oraz sejmiki przedsejmowe i relacyjne*, „Miscellanea Historica-Archivistica” 1989, t. 3.
- Wiśniewski Z., *Kto winien jest śmierci Stefana Batorego?*, <http://www.oil.org.pl/xml/nil/gazeta/numery/n2008/n200812/n20081218>
- Woliński S., *Urzędy hetmańskie w świetle ustawodawstwa polskiego*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1933, t. 6, nr 1.
- Wyczawski H.E., S. Sokołowski [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4: S-Ż, red. L. Grzebień SJ, H.E. Wyczawski OFM, Warszawa 1983.
- Zgorzelski R., *Przywilej niepołomicki Stefana Batorego (29 stycznia 1583 roku)*, http://wilanow-palac.pl/przywilej_niepolomicki_stefana_batorego_29_stycznia_1583_roku.html
- Związek J., *Rzeczywistość historyczna w kazaniach*, Częstochowa 2009.
- Вінниченко О., *3 історії діяльності депутатських сеймиків Руського воєводства в першій чверті XVII ст.*, „Вісник Львівського університету. Серія історична”, Вип. 35–36(2001).
- http://genealogia.okiem.pl/tron/batory_stefan.htm.
- <http://www.historycy.org/index.php?showtopic=17834&st=45>
- <http://www.nowastrategia.org.pl/stefan-batory/>
- <http://www.poczeta.com/batory.htm>
- http://www.stosunkimiedzynarodowe.pl/bitwa_pod_Mohaczem.
- <https://cozahistoria.pl/1586-smierc-stefana-batorego/>
- <https://globalquiz.org/pl/pytanie/dlaczego-na-awersie-tej-gda%C5%84skiej-monety-z-1577-wybito/>
- <https://historykon.pl/8-lutego-1576-roku-w-kosciele-parafialnym-w-meggyes-stefan-batory-uroczyscie-zaprzysial-pacta-conventa/>
- <https://kresy24.pl/historia-malowana-batory-pod-pskowem-1582-r/>
- <https://polki.pl/po-godzinach/kobiece-pasje,czy-wiesz-ze-stefan-batory-do-konca-zycia-nie-nauczyl-sie-polskiego,10326099,artykul.html>
- <https://polskaniepodlegla.pl/wydarzenia/item/6277-437-lat-temu-krol-stefan-batory-zalozyl-universytet-wilenski-jedna-z-najstarszych-polskich-uczelni>
- https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,wydarzenia,225,batory_i_gdansk.html
- <https://www.polskieradio.pl/39/1240/Artykul/940765,Stefan-Batory-%E2%80%93-krol-legenda>
- <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1579178,Batory-pod-Pskowem-%E2%80%93-gra-o-Infanty>
- <https://www.polskieradio.pl/7/15/Artykul/1238573,Polak-Wegier-dwa-bratanki-Skad-wzial-sie-ten-fenomen>.
- <https://www.polskieradio.pl/7/163/Artykul/1017854,Tych-trzech-krolow-specjalnie-zasluzyl-sie-Polsce>
- <https://www.polskieradio.pl/7/4814/Artykul/1689236,Stefan-Batory-wybitny-strateg>

KING STEFAN BATORY IN THE EYES AND ASSESSMENT OF POLES

Summary

Stefan Batory, the elected king of the Poland was one of the most prominent monarchs on the Polish throne. Although he was not a “Piast”, he gained great popularity in Poland not only in his contemporaries, but his fame has survived to this day and it lives own life, sometimes the life of

a legend. However, historians and non-professional experts in our history highly appreciate his rule in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Numerous literary texts and paintings were devoted to Batory and his name has been borne and still bears numerous institutions, among which the Stefan Batory University in Vilnius, which was founded by the same monarch, should be mentioned in the first place. The emerging words of criticism of King Batory are much less numerous than the words of appreciation and praise.

Keywords: Stefan Batory, Transylvania, Stefan Batory University in Vilnius, free election, wars with Moscow, Pskov